

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МУНІЦИПАЛЬНО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Трансформація соціально-економічних відносин в Україні вимагає формування нових підходів до управління та регулювання результативної діяльності підприємств, які формують місцеву інфраструктуру. Основну увагу зосереджено на обґрунтуванні методологічних засад підвищення ефективності та рентабельності муніципально-експлуатаційних підприємств.

Ключові слова: витрати, дотації, тарифи, ціна, природна монополія, прибуток, рентабельність, програмно-цільовий метод, інвестування.

Assist. N.M. Galaziuk – Lutsk State Technical University

The characteristics of the results of the municipal-maintenance enterprises

The transformation of the social-economics relations in Ukraine demands the formation of the new approaches to the governance and regulation of the effective activity of the enterprises, which form the local infrastructure. The main idea of the article is concentrated on the explanation of the methodological grounds of the effectiveness and productivity of the municipal-maintenance enterprises elevation.

Вступ. Формування нових підходів до оцінки результатів діяльності муніципальних-експлуатаційних підприємств вимагає перегляду сутності завдань та змісту більшості економічних дисциплін.

Переважна більшість вітчизняних публікацій та досліджень оцінки результатів діяльності муніципальних експлуатаційних підприємств ґрунтуються на класичних підходах до прибутковості та рентабельності ринкових суб'єктів господарювання – тому не повною мірою враховується характер постійного природного монополізму та суспільний вид кінцевого продукту.

Аналіз останніх досліджень. Вивчають проблеми розвитку експлуатаційних підприємств вітчизняні та закордонні вчені-економісти, зокрема: Н. Белоусова, Є. Васільєва, В. Лівшиц, І. Борисенко, Н. Гура, В. Іваненко, М. Болух, В. Кардаш, М. Лебедев, А. Нікіфоров, Г. Онищук та ін. У своїх роботах науковці пропонують напрямки реформування природних монополій. На нашу думку це є недостатньою умовою ефективного функціонування муніципально-експлуатаційних підприємств, бо, власне, зумовлює необхідність пошуків нових принципів управління підприємствами житлово-комунального господарства, а також шляхів поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) є розгалуженою сферою національної економіки України. Стан ЖКГ істотно впливає не тільки на забезпечення першочергових потреб населення, але й на створення необхідних умов для функціонування всього господарства країни.

Через кризові явища в економіці експлуатаційні підприємства перебувають на межі руйнування. Фізична спрацьованість інженерних систем сягає майже 50 %; із загальної кількості водопровідних мереж майже третя частина амортизована або знаходиться в аварійному стані, більше 20 % каналізаційних мереж потребує заміни; у тепловому господарстві експлуатують низь-

коefficientні котли, що вичерпали строк експлуатації. Згідно з оцінками, приблизно 40 % наявних очисних потужностей потребують відновлення з метою виконання вимог стандартів якості води.

Водночас нераціональні витрати та втрати питної води у зовнішніх мережах перевищують 30 %. З огляду на те, що водопровідно-каналізаційне господарство є значним споживачем електроенергії – 5,2 % від загального обсягу її споживання в Україні, через незадовільний стан мереж і неоптимальний режим роботи насосних станцій втрачається близько чверті споживаної електроенергії. Нераціональне та неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів є однією з основних проблем галузі. Питомі витрати електричної енергії на подання питної води населенню у 1,8-2,6 раза перевищують аналогічні показники європейських держав.

Тому зменшення енергоспоживання житлово-комунальною сферою, досягнення щорічної економії у середньому 3,0-3,5 % та зниження енергомісткості не менше ніж на 18 % до кінця 2006 року є одним з основних завдань галузевого розвитку: "Необхідно мати на увазі, що у кожному регіоні складаються власні умови функціонування ринків. До кола факторів, що визначають специфічність регіональних відтворювальних процесів, входять ресурсний та виробничий потенціал" [1, с. 43].

Через надмірну централізацію теплопостачання, експлуатацію мало-ефективного обладнання невиробничі втрати теплової енергії досягли 30-40 %. Оптимізація витрат і втрат енергетичних і матеріальних ресурсів у сфері виробництва і надання житлово-комунальних послуг з їх наближенням до вимог Європейського Союзу та відповідні напрями їх забезпечення визначено першочерговими заходами закону "Про загальнодержавну програму реформування та розвитку ЖКГ на 2004-2010 рр".

Починаючи з 90-х р. регулювання економіки галузі почало здійснюватися на розширення сфери дій ринкових мотивацій, стимулів і регуляторів. По суті, ще з 1994 р. держава передала галузь під юрисдикцію місцевих органів самоврядування. Втім, досі не вироблено загального підходу та засад політики щодо природних монополій у цілому і муніципального сектора експлуатаційних підприємств зокрема. Такі методи управління, бюджетні дотації і особливо монопольне становище, повністю влаштовують комунальні підприємства. Воно дає змогу уникати цілого низки небезпек та проблем, пов'язаних з банкрутством і конкуренцією, мати привілейовану позицію на ринку послуг. Концентруючи у своїх руках певну господарську владу, вони мають змогу з позиції сили впливати на інших учасників ринку, нав'язувати їм свої умови. Організаційні структури монопольного типу (водопостачання, водовідведення, теплопостачання та ін.), їх монопольне місце у ринковій ситуації робить їх незацікавленими у зміні моделей, асортименту, якості послуг. Такі підприємства слабо реагують на зміну попиту і пропозиції, корегування цінами й іншими параметрами ринку. Високий рівень концентрації у комунальній сфері ускладнює перехід до ефективних методів управління і, відповідно, лібералізації тарифів на комунальні послуги: "З відмовою від централізованого планування та нагляду за його виконанням керівники опинилися у вакуумі контролю, оскільки компенсуючих контрольних механізмів створено не було" [3, с. 13].

На підставі законів, а також постанови Кабінету Міністрів України №311 від 5.11. 1991 р. "Про розмежування державного майна України між загальнодержавною (республіканською) власністю і власністю адміністративно-територіальних одиниць (комунальною власністю)" держава та адміністративно-територіальні одиниці перестали відповідати за зобов'язання одне одному у процесі реалізації права державної власності. У такий спосіб держава "скинула" з себе "непосильну" ношу дотування та фінансування проблем соціально-економічного характеру утримання та розвитку територій і утворила, крім іншого, додатковий інститут у функціонуванні фінансів місцевих органів самоврядування, а в національній економіці специфічний її сектор, відмінний від узвичаєної практики структурування економіки у світогосподарській моделі. Водночас відзначається та те, що в міру вичерпання внутрішніх ресурсів галузі стабілізуюча роль державного монополізму проявляється все слабше. Відповідно, усвідомлюючи повною мірою свою значимість і, впливаючи звідси, слабку вразливість, монополії демонструють свої негативні прояви, створюючи предмет незадоволення споживачів і об'єкт уваги антимонопольного комітету України. З іншого боку, дослідники, розглядаючи потенційні та реальні небезпеки державного монополізму, концентрують увагу, головним чином, на соціальному та політичному аспектах проблеми, на необхідності контролю за природними монополіями безналежності до їх галузі належності. Інша група дослідників, розглядаючи проблеми ЖКГ, спрямовує увагу на дотримання антимонопольного законодавства. Акцент переноситься не на визначення сутності монополізму галузі, а на його негативні наслідки для споживачів послуг і, відповідно, – на вдосконалення контролю за дотриманням антимонопольних приписів.

Водночас практика засвідчила, що реально "надана сама собі" природна монополія у цьому секторі вітчизняної економіки спрямувала зусилля насамперед на максимізацію доходів у будь-який спосіб, незалежно від обсягу наданих послуг, реалізуючи їх за необхідною для себе ціною.

Підвищення цін і тарифів протягом 1992-1993 рр. мало інфляційний характер, на подальших етапах – реальне наближення їх до витрат. Система дотування, яка повністю залежить від можливостей місцевих бюджетів, ставить галузь на межу фінансової кризи і примушує підприємства галузі перекладати збитки від надання послуг населенню на госпрозрахункових споживачів, що водночас підвищує собівартість та ціну промислової продукції.

Цілком покладаючись на державу, підприємства звели до мінімуму свою самостійність, припинили реагувати на зміну зовнішніх та внутрішніх обставин. Постійно захищені від натиску конкурентів, вони були неефективні настільки, що перетворилися в непосильний тягар для економіки. Характерною особливістю сучасного стану формування ринкових відносин підприємств ЖКГ, є намагання використання економічних важелів в управлінні. В умовах вдосконалення господарського механізму особливо актуальною постає проблема адаптації до ринкових відносин.

Зміна економічної ситуації в Україні вносить істотні корективи у систему менеджменту галузі щодо необхідності вирішення проблеми збалансо-

ваності різних сфер діяльності підприємства з метою рентабельного ведення господарства. Реорганізація галузі повинна бути складовою частиною загальнодержавної політики, тобто суспільно-політичних перетворень в Україні. За цих складних умов реформування економічних відносин галузі визначаються необхідними і дійовими тоді, коли такі методи управління, як прогнозування та програмування соціально-економічного розвитку інфраструктури ЖКГ регіонів та суб'єктів господарювання, комплексні й цільові регіональні програми ("Вода", "Тепло" тощо) будуть утверджені в практиці. На нашу думку, достатньо уваги має бути приділено якісному розробленню і своєчасній реалізації комплексних територіальних програм – важливих інструментів управління соціально-економічними процесами і комунальною інфраструктурою в регіонах України. Досвід реформування економіки галузі, застосування різних за змістом і цілями механізмів управління комунальною інфраструктурою показує, що програмно-цільовий метод залишається ефективним, оскільки значно розширює коло учасників програми, що за умов дефіциту бюджету є немаловажним для експлуатаційних підприємств і комунальної інфраструктури.

Підхід додаткового отримання коштів за програмно-цільовим методом нами розглядається ще й тому, що на основі законодавчих регламентацій адміністративно-територіальні органи мають додатковий маневр для розвитку територій і комунального сектора взагалі. Механізм формування тарифів передбачає забезпечення єдиних принципів та методичних основ їх формування, впровадження єдиної класифікації витрат відповідно до чинних стандартів бухгалтерського обліку.

Експлуатаційним підприємствам, враховуючи їх стан і економіку взагалі, рівень платоспроможності споживачів, надання самостійності в економічному механізмі є недостатньою умовою з огляду на перспективу. Державна допомога, на наш погляд, є визначальною ознакою виходу з кризового стану.

Необхідність реформування економічних відносин муніципальних природних монополій гостро відчувається уже протягом багатьох років. Більшість керівників, вчених та спеціалістів розуміли, що рано чи пізно сфері комунальних послуг доведеться переходити до функціонування в рамках ринкових відносин і штучне затягування цього процесу призведе до її відриву від економічних законів розвитку.

Необхідно зазначити і те, що держава не забезпечує підприємствам у повному обсягу компенсації з бюджету різниці між встановленими тарифами і суттєвою вартістю продукції та послуг, що негативно позначається на їх фінансовому становищі та якості робіт і послуг. Постійний безсистемний перегляд тарифів на газ і електроенергію при затвердженні тарифів на водо-, теплопостачання не може бути прогнозованим тому, що при відсутності механізму індексування тарифів на послуги у випадку зміни тарифів на енергоносії призводить до значних збитків підприємств ЖКГ. Недостатнє виділення дотацій, погашення субсидій і пільг примушує підприємства водоканалізаційного господарства і теплопостачання перекладати частку витрат на промислові підприємства, що призводить до збільшення собівартості промислової продукції і у кінцевому підсумку спричинює завищення цін на товари і послуги

для населення; підвищення тарифів для організацій бюджетної сфери вимагає додаткового фінансування з бюджету.

Однією із головних причин кризи ЖКГ, на нашу думку, є відсутність достатньої нормативно-правової бази, яка б не просто регулювала відносини в житлово-комунальній сфері, але й сприяла б приходу в цю галузь інвестора шляхом встановлення нормальних механізмів вкладення коштів і, відповідно, повернення вкладеного з прибутками. Вирішити завдання залучення інвестицій, влада повинна безумовно прийняти установку, що бізнес прийшов заробляти. Він готовий вкладати кошти, навіть якщо їх повернення з прибутком – діло віддаленої перспективи. Для приходу власника, галузь повинна стати інвестиційно привабливою. Оскільки влада навряд чи наважиться перевести питання повністю у компетенцію приватного власника, тоді забезпеченням інвестиційної привабливості має стати оновлення основних фондів ЖКГ. Тільки тоді та з'являться інвестори.

Висновки. "Інвестиційна" складова тарифів, яка вважається проблемною позицією теорії і практики регулювання прибутковості місцевих монопольних утворень навіть у розвинених економіках, для вітчизняних умов визнається економічно необґрунтованою і недостатньо доказовою при співставності алгоритмів методики формування тарифів і амортизування мережної інфраструктури.

Субсидіювання (дотування) збиткової діяльності монополістів суспільних послуг за рахунок коштів бюджетів будь-яких рівнів, з суто економічних теоретичних підходів, є відходом від основних принципів теорії розподілу, оскільки при цьому опосередковано покривається частина вартості послуг комерційних структур і бюджетування здійснюється за рахунок всіх платників податків.

Перехресне субсидіювання – діюча практика пониження тарифів для населення за рахунок підвищення їх промисловим споживачам розглядається у дослідженні необґрунтованим, крім економічного контексту, з точки зору соціально орієнтованої економіки це "замасковане" субсидіювання повертається платежами населення цінами у промисловій та прирівняній до неї продукції (товарах і послугах). Пропонується для цих підприємств переглянути бухгалтерську методологію структурування витрат, яка б давала змогу формалізовано обґрунтовувати тарифи в розрізі категорій споживачів.

Література

1. Кулішов В., Мус Чечетов М., Медрул О. Корпоративне управління в умовах економічної трансформації// Економіка України. –1999, – 38. – С. 10-18.
2. Стігліц Д. Економіка державного сектора/ Пер. з англ. – К.: Основи, 1988. – 854 с.
3. Чечетов М., Медрул О. Корпоративне управління в умовах економічної трансформації// Економіка України. –1999, – 38. – С. 10-18.
4. Шкворець Ю. Програмно-цільове управління реалізацією пріоритетних напрямків соціально-економічного та науково-технічного розвитку// Економіка України. – 2001, № 7. – С. 33-39.
5. Юр'єва Т. Проблеми житлово-комунального господарства та напрямки їх вирішення// Регіональна економіка. – 2003, № 1. – С. 96-101.
6. Юр'єва Т.П. Про напрямки та принципи удосконалення управління житлово-комунальним комплексом міста// Економіка: проблеми теорії та практики. – Д., 2002, вип. 144. – С. 23-29.